

Tonja Jelen

SPOMINSKA KNJIGA – SPOMINI IN UJET (TAKRATNI) ZEITGEIST

0 Uvod

Nekoč sem sredi največjega nakupovalnega centra začutila nemoč in nemir. Sredi drvenja, belih ploščic z dodatki intenzivne svetlobe ter agresivne glasbe, sem skorajda odrevenela. Blizu je bila knjigarna, v izložbi katere sem zagledala spominsko knjigo. Platnice so bile znan kolaž evropskih in ameriških zvezd in kulturnih znamenitosti. Sredi nakopičenih trgovin, knjižica, ki me vrne v otroštvo ... Enake platnice, le drugi čas. Če je šlo za napad nostalgije, bi težko rekla. Verjetno ravno nasprotno. Ravno spominska knjiga me je vrnila v neko otipljivo realnost, ko se vsaka stvar naj ne bi zavrgla in bi bila kar tako nadomestljiva. Kajti danes je pač pogosto, da je marsikaj narejeno s tehniko čim hitrejšega zastaranja. Da se čim hitreje porabi in nadomesti z novim.

Pa vendar je sam esej namenjen sami vsebini spominskih knjig in lastnemu spominu, čemur je torej spominska knjiga tudi namenjena.

1 Cilji in namen

Vsebina moje zastavljene naloge in razmisleka o spominski knjigi se deli na:

1. teoretični del, ki zajema tudi definicije, kot so spominske knjige, verzov-misli-želja;
2. lastni odnos in izkušnjo s spominsko knjigo;
3. vprašanje avtorskih pravic;
4. analizo literarnega deleža,
5. zaključek.

Namen same naloge-raziskave s prvinami eseja je torej predstaviti pomen spominske knjige, kaj vsebuje in kakšno vrednost nosi kot »spominek« in kreativno-leposlovno delo.

2. Spominska knjiga – kaj je in kaj pomeni

Če se vrnem k uvodu. Kako pa je s spominsko knjigo? Je to pomemben del za posameznika ali če gledamo na samo razstavo, dokument časa? Če analiziram samo besedno zvezo spominska knjiga, pomeni knjiga, ki nosi določene spomine, zapiske. Skoraj podobno kot družinski album. Z namenom, da se nečesa spominjamo. Da nas čas vrne nazaj v obdobje, najpogosteje otroštvo in mladost, ko so same spominske knjige bile aktualne. Kaj vse počnejo ljudje, ki so nam risali v knjigo, sedaj? V času socialnih omrežij so napol fiktivni prijatelji in ljudje, s katerimi si mogoče nismo rekli niti dober dan v živo in nekaj ljudi, ki jih

lahko s preprostim klikom najdeš, seveda vir takojšne dostopnosti, a kaj ko to pravih ohranjenih stikov ne nadomesti. Prav tako jih niti ne spominska knjiga, ki je medij takratnih idej, želja, risb in sporočil.

Seveda me je v tistem gornjem trenutku preplavilo vprašanje, ali še je ta navada ohranjena. Ne morem si kaj, da kot ljubiteljica knjižnega gradiva, ki se s tem ukvarjam tudi profesionalno, predvsem literarne teorije, leposlovja in poljudno umetnostne zgodovine, malce raziščem, kako se ta navada, neka posebna iniciacija, ki podobno kot »skriti« dnevniki, prevladuje med mlajšimi. Ugotovim, da v nekoliko manjših intervalih, a da je komercialni vidik danes prinesel širšo izbiro. A vidik med mlajšimi je že druga zgodba, druga problematika, ki jo v tem eseju (še) ne bom podrobneje razčlenjevala.

Moja problemska naloga je, da osvetlim idejo in pomen spominske knjige. S pomenom spominske knjige se v večini ukvarja etnologija. S teoretičnega vidika spominska knjiga spada med spominke (Hribar 2004: 42). Po definiciji Slabeja gre za: »Zbirke želja in hotenj, napotkov, včasih zgolj podpisov z ilustracijami, bolj ali manj vezanimi na besedila, ki naj bi njihovim lastnikom, tem so tudi namenjena posvetila, rabili kot spomin, opomin ali na napotilo za prihodnost na njihovi življenjski poti (Slabe 1995: 14). Na podoben način bom kasneje spregovorila v analizi verzov in posvetil. Na začetku se deli na javne in zasebne; javne so npr. planinske, zasebne so namenjene posameznikom/posameznicam.

Spominska knjiga je sprva predstavljala nabor lističev, ki jih je predvsem posameznica zbirala v posebno škatlico, šele kasneje se je začela prodajati kot listi, speti v platnice (Habe 2004: 43). Teoretični vidik spominske knjige je lahko torej kombinacija literarnega pripisa z ilustracijo; zraven sta pogosto pripisana datum in kraj, ki sta pogosto zapognjena v zgornjem kotu lista. Zraven je pripisan avtor; njegovo ime, priimek, tudi relacijski odnos do naslovnika. Zanimivi so nagovori, obarvani s superlativi, če pa sta osebi v uradnem razmerju; kot npr. učitelj/ica in učenec/ka, je nagovor uraden in neoseben kot v prejšnjih primerih. Pogosti sta začetni iluminaciji; najpogosteje kot veliki tiskani črki V in S, ki se razvežeta v spomin. Kar je pri spominski knjigi še posebej vredno izpostaviti, je vprašanje avtorskih pravic, tako s področja literature kot slikarstva; ali karikatur ali ilustracij. Ponavljajo se verzi in razne preslikave različnih risanih junakov in cvetja.

Današnja fizična oblika spominske knjige so torej speti listi, pogosto tudi zaklenjeni s ključavnico in ključkom. Začetna stran je opremljena z avtorjevim napotkom oziroma nagovorom, ki knjigo personificira; »Ta knjiga lepo prosi, da jo čista roka nosi, če jo izgubim, si jo nazaj želim.« ali je bila razlika le v zadnji povedi: »Listov iz nje se trgani ne sme.«

3 Lastni odnos in izkušnja s spominsko knjigo

Kaj spominska knjiga pomeni meni najprej kot spomin, je vprašanje, s katerim lahko nanizam en kup doživljajev, povezanih s priljubljenostjo ali borbo za to, kar si v krogu prijateljev, sorodnikov in navsezadnje šole, želel biti. Še zdaj se spominjam, da me je prijateljica že takrat označila kot Snoopyja, ki tipka na pisalni stroj. To je eden izmed najbolj živih spominov, kako smo se otroci med seboj označevali in že takrat skušali postaviti v določene predale ... Razredni medsebojni boj za najbolj priljubljeno sošolko ali tisto, ki najlepše riše. Skupno prepletanje idej, sošolkino vneto zanimanje za konje, ki se pojavlja v vseh spominskih knjigah vsaj v dveh paralelkah iste generacije. Ironični zapisi bratanca, ki odraste v »štoserja«. Želje mame, sestre, očeta, ki sem ga videla prvič risati šopek rož in ne skic za stroje ali odre. In to v barvah! Kolaž enega samega minljivega, a zelo pomembnega obdobja – otroštva. Dokument otroštva nekega srednjega razreda, namenjen spominjanju, temu, da ko bomo naveličani odraščanja, v pomanjkanju časa, obkljukanju že doseženih ciljev, neko nedeljo, ko bomo čakali na čestitke visokih jubilejev, po naključju slišali pesem *Spominska knjiga*. Takrat nam verjetno ta narodno-zabavni šlager ne bo več predstavljal zgražanja in norčevanja, čeprav še vedno ni del nas, pač pa neko nostalgijo na etnografski del glasbe v mozaiku, ki zapolnjuje slovensko glasbeno retrospektivo.

Utrinki iz otroških let, ko je spominska knjiga bila skupen medij, kamor smo si, zlasti dekleta, rada zapisovala želje in risala različne slike, ki so pogosto odslikavala naše priljubljene barve, živali ali rože. Faza ustvarjalnosti, ki je nato prerasla v doma izdelane leksikone, v katere smo si zapisovali vse »top« stvari in »skrivnosti«, ki so jih imeli radi tudi vsi takratni naši idoli. Tudi me smo si želele biti pomembne.

Spominska knjiga je kot vir, spomin(ek) na otroštvo, ki je svoj vrhunec dosegel nekje v nižjih razredih – četrtem razredu – takratne osemletke, je eden izmed pika-pika stop trenutkov, ki na tak ali drugačen način pričarajo spomine na tista leta, ko so računalniki bili še sila redki. Moja spominska knjiga je bila hibrid med spominsko knjigo in leksikonom, ki sem jo za darilo prejela od svoje mame. Podobna so tudi *Moji spomini na osnovno šolo*, ki smo jo prejeli prvi dan kot prvošolčki. Ta zbira vse naj- šolske predmete, prebrane knjige za domače branje in še boljše, bralno značko, ogled filmskih in gledaliških predstav, izlete, šolske ekskurzije, šole v naravi, seznam osvojenih priznanj in slikovno gradivo – fotografije razredov ... Gre za poseben tip spominske knjige, ki je dokument osmih let osnovnošolskega šolanja.

Danes spominska knjiga pomeni dokument, ki pričara otroške želje, ki so naivno gledale v svet in se igrale s predstavami o ljubezni in prijateljstvu. Migracije, šola in predvsem interesi

so prekinili večino stikov iz otroštva in mladosti, a spominska knjiga je točka, v kateri so združena takratna prijateljstva in sorodstvene vezi. Slednje so ostale in ravno iz teh lahko ugotovim, da se je kar nekaj idej, »v svojem slogu«, preslikalo v odraslo dobo predvsem sestre in sestričev, s katerimi smo si bili skorajda kot bratje in sestre.

4 Analiza vsebine želja in napotkov – verzov

Za analizo sem vzela verze iz spominske razstave o spominskih knjigah, ki so zbrani in dostopni na spletni strani: http://www.geocities.ws/francsesko/za_v_spominsko_knjigo.htm; *Za spominsko knjigo ...*

Čeprav spominska knjiga predstavlja izvor tako likovnih kot tudi besednih umetnin, pa se ravno tukaj postavi vprašanje o avtorskih pravicah, kajti marsikateri verzi so postali že skorajda ponarodeli; sam avtor teh ni znan. Med njimi se npr. najdejo:

- »Če ti spominček ni všeč, / ga vrzi v peč, / ko bo spominček gorel, / bo mene srček bolel.«;
- »Rišem ti na zadnjo stran, / ker te najbolj rad/a imam.«;
- »Bodi pridna in se uči / okoli fantov se ne suči.« ipd.

Iz navedenih verzov – želja je razbrati, da gre za preprost jezik z neposrednimi mislimi. Ti in drugi verzi se pogosto ponavljajo tudi skozi iste spominske knjige, najpogosteje so jih pisala dekleta. Kdo je avtor teh verzov, je težko ugotoviti. Med nekoliko kompleksnejšimi verzi, ki so avtorska in citirana pa se pogosto znajdetata Tone Pavček, s pesmijo *Ko hodiš*, in Antoine de Saint-Exupéry z mislijo iz *Malega princa*: »Bistvo je očem nevidno.« Namen samih verzov je spodbuden in motivacijski. Pogosto imajo verzi preprosto rimo s prav tako preprostim jezikom, le redko gre za rabo zapletenih pesniških sredstev. Vsebina verzov nakazuje preprosto otroštvo, ki bo z leti prehajalo v prelivanje sreče in tudi žalosti; verzi kot so: »Mirno naj ti plava čolnič življenja, a glej, da ne zadene v skalo trpljenja.« spominja na Lermontovo *Jadro*, a sta si v ideji kontradiktorna, saj je lirski subjekt v omenjeni pesmi željan viharja, medtem ko verzi opominjajo in skorajda moralizirajo o pravi in varni poti naslovnika/naslovnice. Samo stopnjevanje o »pravi poti«, ki jo narekuje je v verzih: »Glej, da boš v življenju tako vlogo odigrala, / da ko zastor pade, se ne boš kesala.« Te ipd. podobne želje so denimo posebej namenjene dekletom, kar razberemo iz glagolske oblike, in vzbujajo strah in občutke krivde, kakšno naj bo dekle, da ne bo obžalovalo svojih dejanj.

Čeprav naj bi bila spominska knjiga namenjena lepim in dobronamernim željam, se torej znajdejo tudi takšne, ki v teh in podobnih primerih zapovedujejo tradicionalno vlogo posameznice v življenju kot tudi npr. »Bodi pridna in poštena, da boš enkrat dobra žena.« in »Kot rož'ca v cvetu bila si dosedaj, taka bodi vekomaj.«, ki z velelniki o poštenju in stagnaciji

nakazuje, kašno naj bo dekle-žena; vedno enaka, mirna in preudarna. Verjetno gre tukaj v opravičilo, da so to kot napotki življenja, ki pa se pogosto prelijejo v zapovedi. Med mislimi-željami pa je tudi predelava Vodnikove pesmi in same ideje *Dramilo*: »Prebrisana glava in pridne roke, boljše blago so kot zlate gore.«

Napotki, ki govorijo o zlem svetu, se npr. najdejo v teh verzih:

»Ko po svetu boš hodila,
glej da te ne vara svet,
marsikdaj ti bode strupa dala
prav tista roka, ki ponuja cvet.«

Ravno takšni napotki opozarjajo in predstavljajo svarilo, da tudi lepoti in dobro ni zaupati; tako v gornjih kot tudi v tem primeru gre za veliko moraliziranja. Svet torej ne ponuja izkušnje, svetovljanstva, pozitivnega odnosa, temveč je primerljivo z motivom morja in čeri. Podobno je tudi z naslednjim primerom: »Če si vesela, / ne pravi svetu, / ker svet je nevoščljiv. / Če si žalostna, / ne pravi svetu, / ker svet je neobčutljiv.«

Pogosto gre tudi za občutek tujstva, kjer koli se posameznik najde: »Gorje kdor nima doma, / kdor ni nikjer sam svoj gospod, / naj širom svet preroma, / saj vendar tujec je povsod.« Za razliko je tu po spolu mišljeno obče in se ne veže na ženski spol.

Sami napotki in misli pa so vezani tudi na prijateljstvo, ki govorijo o večnem prijateljstvu in spominjanju nanj: »Prijateljico kot si ti, / le stežka se dobi / ob tebi vse se spremeni / (in) vse v življenju smisel dobi.« V negativni smeri pa gre zopet za: »Če dobro ne poznaš človeka, / naj ti ne bo sodnik obleka. / V prelepi suknji mnogokrat / tiči najbolj strupeni gad!«

Zanimivo so tudi napotki, ki govorijo o skromnosti avtorja na eni, in čustvenem izsiljevanju na drugi strani: » Če ti spominček ni všeč, ga vrzi v svet, ko bo spominček gorel, bo mene srček bolel.«

5 Zaključek

Če potegnem črto, spominska knjiga v svojem leposlovnem delu redko odstopa (gre za povprečje). Predstavlja poseben dokument časa, ki vsakemu z leti postaja dragocenejša. S teorijo in analizo verzov se je dalo ugotoviti, da so zapisani verzi res kot napotki in navodila za življenje. Ne gre toliko za želje ali prijazne misli, slednje so po navadi avtorske, ampak pogosto že uporabljene, prepisane verze, ki nimajo pravega avtorja. Sami napotki so pogosto namenjeni mlademu dekletu, ki se v svetu-odrasli dobi mora varovati vseh prežečih nevarnosti.

Moj odnos do spominske knjige s tega vidika je povsem kritičen; z analizo-interpretacijo verzov, se da razbrati, da so tudi takšne knjige vsebovale in pričale o tradicionalni vlogi deklice-ženske. Če se vežem na svoj naslov, gre za ujet duh časa, ki otroke ni vzgajal v duhu svetle prihodnosti in pozitivnega odnosa do sveta in izkušenj.

2017 © Tonja Jelen

Vse pravice pridržane.

Besedilo je nastalo v okviru projekta usposabljanja Moj prvi samostojni projekt v izvedbi Kulturno umetniškega društva Trivia. Projekt sofinancirata Evropska unija iz Evropskih strukturnih in investicijskih skladov in Republika Slovenija (www.eu-skladi.si).